

- [*Din Eğitimi*] -

ŞAKİR GÖZÜTOK

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE EĞİTİM METOTLARI

(İstanbul: Ensar Yayınları, 2016)

Esra CEYLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balıkesir, Türkiye

Graduate Student, Balıkesir University, Institute of Social Sciences
Balıkesir, Turkey

benesraonal@gmail.com

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Şakir GÖZÜTOK tarafından kaleme alınan eser, kendisinin doktora tezinin gözden geçirilmiş hali olmakla birlikte inceleme, konuyu ele alış biçimi ve hadislerin tasnif ediş biçimiyle alanda ilk defa denenilen bir usul ve çalışma özelliğindedir. Çalışmada, Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde yer alan eğitim ile ilgili hadisler ele alınmıştır. Eser; önsöz, kısaltmalar ve girişten sonra beş ana bölüm, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmaktadır.

Eserin önsözünde hadislerin eğitim yönünün ortaya konulduğundan bahsedilmektedir. Kur'an'ı Kerim ayetlerinin Mekki ve Medeni olarak incelenmesinden yola çıkılarak bu sefer hadisler Mekki ve Medeni şeklinde tasnif edilerek bu zamana kadar aşına olmadığımız bir şekilde çalışılmıştır. Eserde iki farklı zeminde ve değişik şartlar altında peygamberin eğitim metot ve prensiplerinin nasıl uyguladığını tespit etmek asıl amaç olarak belirtilmektedir.

Giriş bölümünde din ile eğitim ilişkisi önce eğitimin ne olduğu sorusu üzerinden ele alınmaktadır. Çeşitli eğitim tanımlamalarına yer verilerek eğitimin öğretimden farklı olduğuna dikkat çekilmiştir. Eğitimin en belirgin özelliğinin kişilere, yeni tutum, tavır ve davranış değişikliği meydana getirmesi olduğu Tyler'ın "eğitim bireylerin davranış biçimlerini geliştirme sürecidir." sözüyle desteklenmektedir. Eğitim plansız ve programsız olabilirken öğretim planlı ve programlı olmak zorundadır. Bu açıdan eserde incelenen Hz. Peygamber (sav)'in eğitim metotları daha çok informal eğitimi kapsamaktadır. Devamında din kelimesi ayrıntılı olarak incelenmiş olup Kur'an'da zaman zaman din kavramıyla millet kelimesinin eş anlamlı olarak kullanıldığı, buradan da bu iki kelimenin eğitim ile sıkı ilişki içerisinde olduğu söylenmektedir. Yazar, Hamdi Yazır'ın "Millet, bir toplumun bir araya gelmesine sebep olan içtimai bir nefis, bir vicdan demektir. Yani bir toplumun dini ne ise, içtimai o; içtimai vicdanı ne ise gerçek dini odur." tanımlamasından yola çıkarak bu ilişkiyi kurmaktadır. Eğitim açısından bakıldığında bu ilişkinin kurulabilmesi için eğitimde kasıtlı ve istendik bir davranış değişikliği anlamının olmaması gerekir. Bu bakımdan bu ilişki sıkıntılı görünmektedir. Konunun devamında İslam'ın eğitim yönü ele alınmaktadır. Burada ibadetlerin eğitici yönüne vurgu yapılmaktadır. Örnek olarak "Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülüklerden alıkoyar." (Ankebut 29/45) ayetine bakıldığında namaz kılma sonucunda kişinin hayâsızlık ve kötü davranışlardan uzaklaşp, olumlu tavır ve davranışlara yönelmesi anlamı ortaya çıkmaktadır ki bunlar olumlu manada davranış değişikliğidir. Bundan dolayı da eğitimle bir bağ kurulmaktadır. Aynı şekilde oruç ibadetinde de bir eğitici yön bulunmaktadır. Verilen örnekler eğitimdeki kasıtlı davranış değişikliğine uygun görünmektedir.

Birinci bölümde, Arabistan'la ilgili genel bilgilerden sonra bölgedeki eğitim ve öğretim durumu örneklerle incelenmektedir. Cahiliye Araplarının yıldız ilimlerini öğrenip hava şartlarının ne olacağını bilmelerinden, tıp ilminde mahir olanların ve genel olarak edebi bir geleneklerinin olduğundan bahsedilmektedir. Sonrasında Mekke'de ve Medine'de okuma yazma durumu hakkında bilgi verilmektedir. İslam'ın ilk yıllarında Mekke'nin seçkin bir ticaret merkezi olmasından dolayı birçok kişinin okuma yazma bildiğinden bahsedilmektedir. Bunların yirmi üçü erkek altısı kadın olarak bildirilmektedir. Medine'de ise bu sayının on ile on üç arasında olduğu belirtilmektedir. Daha sonra Arabistan'daki eğitim kurumları incelenmektedir. İbadet mekânlarının birer eğitim kurumu olduğu dolayısıyla mescitlerin, camilerin ilk eğitim kurumu olduğundan bahsedilmektedir. İslam'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber (sav) Erkam bin Ebi'l-Erkam'ın evinde bulunarak, yanına gelenlere İslâm'ı anlatır, Kur'an-ı Kerim okur ve öğretirdi. Orada, beraberce namaz kılarlardı. Birçok insan İslâm ile burada tanışmıştır. Bu açıdan kurum olmasa bile İslam'ın ilk eğitim yerlerinden biri olarak da Dâr"ül-Erkam geçmektedir. Esere devam edildiğinde Mekke'deki eğitim kurumlarının ele alınmakta olduğu görülmektedir. Dârünnedve, eğitim açısından kölelerin terbiye edildiği yer olarak belirtilmektedir. Ama burada kölelerin kendileri için hiçbir hak taleplerinin olamamasından dolayı kasıtlı ve istendik davranış değişikliği olan eğitimden söz edilemeyeceği açıktır. Bir de çok az olmalarına rağmen okuma-yazma öğretiminin yapıldığı "küttap" adı verilen okulların varlığından söz edilmektedir. Arap dilinin öğrenildiği yer olarak Badiye'nin günümüzdeki mekteplerin yerini tuttuğundan bahsedilmektedir. Mescitlerin/Camilerin birer eğitim kurumu vazifesi gördüğünden dolayı Hz. Peygamber (sav)'in "yeryüzü bana mescit ve temiz kılındı." hadisinde dünya, insanların eğitildiği bir mektep olarak görülmektedir. DârülErkam'ın da bir eğitim merkezi olduğundan bahsedilmektedir. Sonrasında Medine'deki eğitim kurumlarından bahsedilmektedir. Bunlar da Kuba'da yapılan cami, Sa'd b. Hayseme'nin "Beytü'l-uzzâb" yani "bekarlar evi" diye adlandırılan evi, Yahudilerin Beytülmidrâs, ilk İslam üniversitesi olan Suffa, Dârülkurrâ olarak verilmektedir. Daha sonra bölüme hadislerin eğitim açısından değerlendirilmesiyle devam edilmektedir. Burada ferdi eğitim, aile eğitimi ve toplum eğitimi 3 başlıkta incelenmektedir. Ferdi eğitime örnek olarak şu hadis verilmektedir: "Haberiniz olsun ki, her biriniz birer çobansınız ve idareniz altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici, yönettiği kimselerin çobanıdır güttüklerinden sorumludur. Ev reisi, ev halkının çobanıdır ve güttüklerinden sorumludur. Kadın, kocasının ve çocuklarının çobanıdır, güttüklerinden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malının çobanıdır, güttüklerinden sorumludur." Burada hadisin anlamına baktığımızda ferdilikten ziyade kişinin yakınlarından maddi manevi sorumlu olduğu

anlamı ağır basmaktadır. Devamında eğitimde ferdi farklılıkların önemine dikkat çekilerek Hz. Peygamber (sav)'in bu konuya dikkat ettiğini gösteren örnekler verilmektedir. Burada Hz. Peygamber (sav)'in kişilerin özelliklerine göre onların yapabilecekleri işleri söylediğinden bahsedilmektedir.

İkinci bölümde hadislerin Mekki ve Medeni açıdan incelenmesinin öneminden bahsedilmektedir. Kur'an'ın Mekki ve Medeni açıdan incelenmesi Kur'an'ın anlaşılması için ne kadar zaruriyse aynı şekilde eğitim açısından hadislerin bu şekilde incelenmesinin de önemli olduğu vurgulanmaktadır. Hadislerde bu şekilde ayrıma gidilmesi İslami ilimler arasında yeni ve denenmemiş bir yaklaşım olduğu için eseri bu anlamda önemli kılmaktadır. Bölüm, hadislerin tespitindeki yardımcı unsurların verilip açıklanmasıyla son bulmaktadır. Bunlar; raviler, hadiste zikredilen olaylar, ayetler, hadiste ismi geçen şahıslar, hadiste geçen yer isimleri ve hadisin ihtiva ettiği hükümler olarak incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, hadislerde uygulanan eğitim prensipleri ele alınmaktadır. Mekke'de peygamberimizin Kur'an ayetlerini okuyarak tebliğde bulunduğunu, bundan dolayı da Mekke döneminde hadislerin az olduğundan ve bu durumun da eğitim konusu ele alınırken Mekke dönemi için ayetlerin daha çok örnek olarak verilmesi durumunu doğurduğundan bahsedilmektedir. Devamında otorite, hürriyet, çevre, örnekleme, uyarılma, ceza ve mükâfat prensipleri Mekke ve Medine dönemleri özelinde örnekleriyle incelenmektedir. Maddi cezalar başlığı altında Hz. Peygamber (sav)'in bizzat kendisinin eğitimini üstlendiği kişilere bedeni veya manevi ceza uygulamamış olduğundan bahsedilmektedir. Devamında Hz. Aişe'nin "Allah yolunda hariç, Resulullah hiçbir şeye, ne kadına ne de bir hizmetçiye asla eliyle vurmamıştır." rivayetiyle birlikte iyi bir eğitimcinin hiçbir zaman cezaya ihtiyaç hissetmeden istediği terbiyeyi gerçekleştirebileceğinin mesajı verilmektedir. Sonuç olarak eğitimde ceza uygulamamanın sünnet olduğunun bile söylenebileceğinden bahsedilerek eğitimde cezanın olmaması gerektiği tekrarlanmaktadır.

Dördüncü bölüme geçildiğinde bu sefer peygamberimizin uyguladığı eğitim metotlarının ele alındığını görmekteyiz. Bunlar din eğitimi açısından değerlendirilmeleriyle birlikte; takrir, soru-cevap, tedric, yaşayarak öğrenme ve gözlem metotlarıdır. Her bir metot Mekki ve Medeni hadislerle birlikte ele alınmaktadır. Hz. Peygamber (sav)'in istediği konunun daha iyi anlaşılması için çeşitli şekil çizimlerinden ve işaretlerden yararlandığından bahsedilmektedir. Aynı şekilde yazıyla not aldırıldığı, anlatacağı konunun etkili olması için hikâye ile anlatım metodunu uyguladığı ve çeşitli temsillerle konuyu zenginleştirdiğine vurgu yapılmaktadır.

Beşinci bölüm olan son bölümde ise Mekki ve Medeni hadislerdeki psikolojik temeller motivasyon, pekiştirme, şartlanma, dikkat, unutmama, söndürme, tutuklama ve bastırma olarak ele alınmaktadır. Bunlar Mekki ve Medeni hadisler ayrımında incelenirken peygamberimizin uygulamalarıyla karşılaştırma yapılmaktadır.

Sonuç bölümünde ise peygamberimizin İslam eğitiminde modern psikolojinin tespit ettiği psikolojik temelleri çok güzel bir şekilde ve yerinde kullandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hz. Peygamber (sav)'in bütün olumsuz şartlara rağmen yetiştirdiği neslin İslam dininin hedeflediği insan tipine en uygun ideal tip olduğu Asr-ı Saadet vurgusuyla bildirilmektedir. Çalışmada umulan miktarda Mekki hadisler ortaya koyulamadığı gerçeğiyle karşılaşıldığından bahsedilmektedir. Son olarak peygamberin toplumu ve ferdi eğitime yönelik faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için meselenin yalnızca eğitim yönüyle ele alınmasının yeterli olmadığı, Eğitim Felsefesi, Eğitim Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi ve Sosyal Psikoloji gibi ilimlerden her birinin bakış açısıyla incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde eser, peygamberimizin insana yönelik davranışlarının psikolojideki temellere nasıl oturduğunu görmemiz açısından önemli bir kaynak olma özelliğindedir. İslam'ın öğretmenliğini yaparken uyguladığı eğitim metotlarının günümüzde kullanılan metotlar olduğunu görmek açısından da eser fonksiyonelliğini sürdürmektedir. Sonuç olarak eser, eleştirilen yönleriyle birlikte alana katkı sağlamaktadır. İlk defa denen bir usûl olması yönü, esere ayrı bir değer katmaktadır.